

IVAN DOROVSKÝ

VZTAH KONSTANTINA JIREČKA K NÁRODNĚ OSVOBOZENECKÉMU ZÁPASU BULLHARSKÉHO LIDU V 70. LETECH 19. STOLETÍ

Pokračovatelem rozsáhlého slavistického díla P. J. Šafaříka byl v mnoha směrech slavista mladší generace Konstantin Josef Jireček (1854–1918). V tomto příspěvku bych chtěl stručně ukázat na některé důležité faktory, které vedly mladého Jirečka k tomu, aby své vědecké dílo věnoval historickému, politickému a kulturnímu vývoji balkánských národů, především Bulharů. Na co mohl Konstantin Jireček navazovat, z jakých domácích zdrojů mohl vycházet a kam svým dílem směřoval? Které to byly hlavní faktory? Za prvé to bylo rodinné prostředí, které jej obklopovalo, styky jeho otce s mnoha vzdělanými lidmi, mezi nimiž bylo mnoho srbských, charvátských a slovinských historiků, filologů a právníků ve Vídni. Např. s jeho otcem Josefem Jirečkem měl trvalé styky srbský filolog Djuro Daničić, který spolu s Vukem Karadžićem patřil k rodinným přátelům Jirečkových a kterého Konstantin Jireček v mnohém považuje za svého učitele.¹ Mladý Konstantin Jireček se roku 1869 seznámil se srbským filologem, historikem a politikem Stojanem Novakovićem, s nímž si dopisoval více než tři desetiletí.² Vzájemně si vyměňovali informace o politických, sociálních a kulturních dějinách středověkého Srbska. Na Jirečkovu balkánskou vědeckou orientaci mělo vliv také seznámení s francouzským badatelem Ami Bouém, který jej zásobil mnoha knihami o Balkánském poloostrově.³ Rodinu Jirečkových často navštěvoval maďarský cestovatel Felix Kanitz, který o svých cestách po Srbsku a severním Bulharsku vydal materiálově bohatý cestopis.⁴ Otec jej seznámil také se známým jazykovědcem, Slovincem Franjem Miklošičem, který byl profesorem na vídeňské univerzitě.⁵ Za studií na tereziánském gymnáziu ve Vídni se sám Konstantin Jireček seznámil s řadou srbských, polských, maďarských, charvátských a rumunských studentů. Jirečkovu vědeckou zvědavost značně ovlivnil jeho

¹ K. Jireček, *Jiří Daničić a Medo Pucić*. Osvěta 13, 1883, str. 13.

² M. Novaković, *Konstantin Jireček a Stojan Novaković*. Československo-jihoslovenská revue 3, 1932–1933, str. 306–308.

³ *Iz archiva na Konstantin Jireček I*. Sofie 1953, str. 13–14; sv. III, Sofie 1963, str. 18, dopis K. Jirečka Janku Šafaříkovi.

⁴ F. Kanitz, *Donau-Bulgarien und Balkan. Historisch-geographisch-Ethnographische Reise Studien aus den Jahren 1860–1879*. Leipzig 1882.

⁵ *Češi a Jihoslované v minulosti*. Praha 1975, str. 398. Viz též Jos. Konst. Jireček, *Letopisy 1876*, str. 145, Archiv Bulharské akademie věd v Sofii, I 98.

strýc dr. Janko Šafařík, který více než třicet let působil v Bělehradě a který mu vyprávěl o Srbsku a Bulharsku. „Mně obzvláště byl drahý a na mou ‚balkanofilii‘ vliv měl ne nepatrný“ — poznamenal si Jireček po jeho smrti roku 1876 do deníku . . . „Pod jeho vedením poznal jsem ten pestrý, divný svět, který začíná za Sávou a Dunajem.“⁶

Za druhé to bylo slavistické a bulharistické dílo jeho děda Pavla Josefa Šafaříka. Materiály o jižních Slovanech, jejich jazyku a písemnictví, např. v Slovanském národopisu (1842) a Slovanských starožitnostech (1837), v jeho studii Rozkvět slovanské literatury v Bulharsku (1848) a v řadě dalších prací otevíraly Jirečkovi do té doby málo známý svět balkánských Slovanů.⁷ Za prvního bulharského bibliografa je považován, jak známo, Ivan Šopov (1826–1853), který v roce 1852 vydal „soupis bulharských knih nově se rodícího bulharského písemnictví v 19. století“.⁸ Šopovova bibliografie však byla vypracována a připravena do tisku v Praze. Šopov přijel do Prahy z Moskvy s doporučením O. Bodjanského pro Šafaříka. Třebaže Šopov studoval medicínu, živě se zajímal o kulturní a literární vývoj a poskytoval Šafaříkovi údaje týkající se bulharské literatury.⁹ Díky Šafaříkovi a pod jeho vedením vzniklo bibliografické dílo, na které později úspěšně navázal Konstantin Jireček první vědecky zpracovanou bibliografií novobulharské literatury.¹⁰ Jirečkův „Knihopis“ již mohl zachytit projevy poměrně dosti úspěšně se rozvíjejícího literárního a kulturního života, který překonal synkretickou fázi svého vývoje a stále více se diferencoval. To se projevilo v Jirečkově klasifikaci bulharských vydání. Jireček poprvé v bulharské literární vědě zdůraznil význam „podrobné bibliografie“ pro dějiny literatury a ve svém úvodu k bibliografii se pokusil o historický přehled bulharské literatury“. Tak jako si lze těžko představit, že by bez Šafaříka mohlo vzniknout v takové podobě Šopovovo bibliografické dílo, tak také si nelze představit, že by bez navázání na Šafaříkovy bohaté výpisky mohl dokončit svůj „knihopis“ Konstantin Jireček.

Dalším faktorem, těsně souvisejícím s tím, co jsme již řekli, je Jirečkovo seznámení ve Vídni s řadou bulharských obchodníků, u nichž „poprvé . . . slyšel zvuky bulharského jazyka a poprvé ve svém životě . . . viděl bulharské knihy a časopisy“, jak sám napsal o několik let později.¹¹

Vztah mladého představitele tehdejší české historické i literárně histo-

⁶ Češi a Jihoslované v minulosti. Praha 1975, str. 398.

⁷ Viz. mj. E. Georgiev, *Balgari i čechi v epochata na tjachnoto Vážrazdane*. Godišnik na Sofijskija universitet, Istoriko-filol. fakultet, t. XLII, 1945–1946, I; I. D. Šišmanov, *Ličnite snošenija na Pavla Josifa Šafařika s balgarite*. Balgarski pregled 1895, kn. 12, str. 74 n.; t ý ž, *Beležki za Balgarija v råkopisnoto nasledstvo na Pavla Josifa Šafařika*. Tamtéž, 1896, kn. 1, str. 58 n.; K. Jireček, *Šafařik mezi Jihoslovany*, Praha 1895 aj.

⁸ *Spisak na balgarski knigi na novoroždaemata balgarska pismenost v XIX vek*. Săbran ot Ivan V. Šopov. Carigradski vestnik, III, 99, 6. září 1852.

⁹ E. Georgiev, *Značitelen prinos v săzdavaneto na balgarskoto literaturoznanie, in Balgaro-českata družba v literaturata na XIX vek*. Sofie 1975, str. 20; též V. Běcyňová, *Novobulharská literatura v díle P. J. Šafařika*, sb. Franku Wollmanovi k 70. narozeninám, Praha 1958, str. 182–198.

¹⁰ *Knigopis na novobalgarskata knižnina. 1806–1870*. Săbral Ios. Konst. Jireček. Viena 1872, 48 stran. Jako příloha k 7. a 8. svazku Periodičesko spisanie 1873.

¹¹ *Vzájemná korespondence J. Konstantina Jirečka a Hermenegilda Jirečka*. Praha 1947, str. 46.

rické slavistiky Konstantina Jirečka k Bulharsku zesílil po seznámení se s tajemníkem Bulharské literární společnosti Vasilem D. Stojanovem, k němuž došlo ve Vídni počátkem roku 1871.¹² Jireček znal řadu Stojanovových statí z poloviny 60. let o bulharské literatuře a některých významných bulharských literárních tvůrcích, které vyšly v tehdejší našem periodickém tisku.¹³

Ze Stojanovovy korespondence se dovídáme, že v listopadu 1871 byla Jirečkova bibliografie bulharského písemnictví dokončena. Stojanov měl zájem, aby byla přeložena do bulharštiny a vydána tiskem, což se ještě v dubnu 1872 setkávalo s téměř nepřekonatelnými potížemi. Stojanov seznámil Jirečka s jedním z organizátorů bulharského spolku *Pokrok* ve Vídni Grigorem Načovičem, který nejen zásobil Konstantina Jirečka bulharskými knihami, nýbrž iniciativně se ujal úkolu pomoci k vydání Jirečkovy bibliografie, která vyšla samostatně roku 1872 a o rok později jako příloha časopisu *Periodičesko spisanie*.¹⁴

Knihopis novobulharského písemnictví přinesl Jirečkovi také první uznání Bulharů tím, že byl v polovině roku 1872 navržen za dopisujícího člena Bulharské literární společnosti. Přirozeně, že to byl další silný impuls k intenzivnějšímu studiu a vyhraněnějšímu soustředění Konstantina Jirečka na bulharské dějiny. Počátkem srpna 1872 Jireček vyjádřil svou upřímnou radost, že „konečně Bulhaři založením takové společnosti začali vážně pracovat k obrození lidu na vědeckém základě...“¹⁵

Uvedené kontakty s bulharskými osobnostmi stále rozhodněji určovaly Jirečkovo další vědecké zaměření také v Praze, kam přijel na podzim roku 1872 studovat. Myšlenka slovanské vzájemnosti, kterou zdědil po svém dědovi P. J. Šafaříkovi, jej neopouštěla. Proto napsal, že „...kdo chce pracovat pro Slovanstvo, ať jde mezi Slovany; Praha je vědecká jejich metropole“.¹⁶ Zde se seznámil s řadou tehdy významných vědeckých a kulturně politických osobností, udržoval a rozhojnil své styky s Bulhary, na podzim roku 1875 se seznámil s Marinem Drinovem, s nímž si několik let předtím dopisoval. Mívali spolu „rozsáhlé historické, zeměpisné, filologické a po-

¹² O tomto setkání napsal strýci Janku Šafaříkovi: „Před několika dny byl zde p. Stojanov, Bulhar, sekretář nově založeného bulh. knih. družstva v Braile. Seznámil jsem se s ním i ukázal jsem mu svou bulh. bibliografii novobulharského písemnictví, kterou jsem již odedávna sbíral. Měl velikou radost z toho, že se i cizinci o Bulhary starají... Od p. Stojanova dostal jsem mnoho zajímavých bulh. spisů, které jsem posud jen dle titulu znal, jako kupř. Drinova Círk. historii bulharskou, St. Zacharieva Geografiko-ist.-st. opisanie na T. Pazardžiškata kaaza aj. Také jsem se seznámil s několika Bulhary, kteří zde ve Vídni bydlí...“ Viz *Iz archiva na Konstantin Ireček III*. Sofie 1963, str. 18.

¹³ Např. *Slovo o literárních pracích oněch spisovatelů bulharských zvlášť, kteří přispěti a přispívají k zvelebení a uslechčení naší národní řeči bulharské*. ČCM 1866, sv. 3, 272–83. *Stojko Vladislavov Sophronius*. Podává Bulhar Vasil D. Stojanov. Lumír, 1865, čís. 14, str. 218–220; čís. 15, str. 234–236; čís. 16, čís. 17, str. 265–268; čís. 18, str. 282–283; čís. 19, str. 297–299; *Rakovský Gjorgji Stojkov, spisovatel a hrdina bulharský*. Květy, roč. I, 1865–1866, str. 366–368 aj.

¹⁴ Viz *Dokumenti za istorijata na Bălgarskoto knižovno družestvo v Braila 1868 až 1876*. Sofie 1958, str. 231.

¹⁵ *Tamtéž*, str. 281.

¹⁶ *Iz archiva na Konstantin Ireček III*. Sofie 1963, str. 26.

litické rozprávky o Bulharsku a Slovanstvu...¹⁷ Naučil se dobře bulharsky a účastnil se četných akcí, pořádaných bulharskými studenty v Praze. Jireček chtěl aktivně pomáhat při propagaci ideje slovanské sounáležitosti, jak o tom svědčí fakt, že se jako student Karlovy univerzity stal předsedou studentského spolku *Slavie*, který se zajímal o slovanské literatury a slovanskou lidovou slovesnost. Členové spolku přeložili a vydali antologii *Kytice z národních písní slovanských*.¹⁸ Osmnáctiletý Konstantin Jireček pokračoval zde ve studiu dostupné literatury a pramenů k dějinám jižních Slovanů a již v následujícím roce vypracoval podrobnou osnovu knihy o bulharských dějinách, přírodních poměrech, geografii, literatuře, obchodu i národopisu. Rozsáhlejší část o dobytí Bulharska od Turků mohl uveřejnit již v roce 1874.¹⁹

Počátkem února 1875 byly Dějiny národa bulharského dokončeny. Od poloviny roku 1875 do ledna 1876 vycházely v sešitech česky, současně počátkem 1876 vyšly také německy.²⁰ Vycházejí z objektivistických pozic a z pozitivistické metody Jireček pojal do svého díla dějiny od příchodu Slovanů na Balkán až po 70. léta 19. století. Bylo to první souborné pojednání, které prozrazovalo jak autorův mladistvý zápal a úsilí po přesnosti (byla to jeho doktorská disertace, kterou psal v 19–21 letech!), tak také působení tehdejší historiografie i nezkušenost vidět některé otázky historického vývoje ve vší komplexnosti. I přesto však některé Jirečkovy analýzy (např. rozbor úlohy boje za církevní samostatnost jako součásti národního obrození) byly později přijaty zakladatelem bulharské demokratické strany Dimitrem Blagoevem.²¹ Blagoev zdůrazňoval, že „církevní boj se stal národně politickým bojem nejen proto, že si stavěl za cíl domoci se uznání bulharské národnosti v Turecku, nýbrž také proto, že do něho byl stržen celý bulharský národ“.²² Jireček svým dílem položil základy bulharské historické vědy.

Jak u Bulharů, tak i ve slovanském a neslovanském světě se Jirečkovo dílo setkalo s nevšedním ohlasem. V bulharském tisku se o něm psalo již před jeho vydáním. Jirečkovy Dějiny národa bulharského je však třeba chápat také jako plod vzájemné spolupráce s bulharským historikem a filologem Marinem Drinovem, jehož některé studie (např. o Paisijovi Chilendarském a o Byzanci a Slovanech v 10. století) pojal Jireček s men-

¹⁷ Viz M. Angelovová, *Konstantin Jireček a česko-bulharské kulturní vztahy v 19. století*. Rkp. diplomové práce, Brno 1962, str. 152.

¹⁸ Jireček byl jedním z redaktorů antologie a přispěl do ní též překlady dvou charvátských a dvou srbských lidových písní. Viz *Kytice z národních písní slovanských*. Praha 1874, str. 138–148, 157–160. Srbské písně přeložil ze sbírky Vuka Karadžiče, charvátské převzal ze sbírky F. Kurelce, *Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po žup Soprunskoj, Mošonskoj i Železnoj na Ugrih*. Záhřeb 1871, o níž referoval v ČČM 47, 1873, str. 107–112. O udání pramene překladu viz Naučen archiv na BAN, fond III Konstantin Jireček čís. 892, str. 179. Viz ještě J. K. Jireček–A. R. Rezek, *Propagační leták spolku Slavie*. Praha 1873, který se nachází v Pozůstalosti J. Boreckého, č. inv. 1054 v LAPN v Praze. Leták končí výzvou: „Pomněte, že jsme Slované, a že Slovaný, a to uvědoměly mi, státi se chceme a musíme.“

¹⁹ J. K. Jireček, *Dobytí Bulharska od Turkův*. ČČM 48, 1874, str. 443–476.

²⁰ K. J. Jireček, *Dějiny národa bulharského*. Praha 1876.

²¹ Viz *Ceskoslovensko-bulharské vztahy v zrcadle staletí*. Praha 1963, str. 44.

²² J. Nathan, *Bulharské obrození*. Praha 1950, str. 105.

šími úpravami do svého díla. Proto není náhoda, že Marin Drinov již 30. ledna 1876 poslal do časopisu *Periodičesko spisanie* obsírný kladně hodnotící referát o Jirečkových Dějinách, který se s nadšením četl mnohými Bulhary ještě v rukopise.²³

V době, kdy se bulharský lid intenzivně připravoval k rozhodnému zúčtování s tureckým feudálním panstvím, dal Konstantin Jireček do rukou bulharské inteligence i evropské veřejnosti dílo, které podávalo množství informací o jednom z balkánských národů, který se dostal do popředí evropské diplomacie. Stalo se zbraní nejen pro Bulhary, ale i pro ostatní pokrokové vrstvy slovanských národů, které žádaly konečný odchod Turků z Evropy a svobodu pro své „bratry na jihu“.

Dubnové povstání, v jehož předvečer Jirečkovo dílo vyšlo, vzrušilo Evropu — pracující lid i revolucionáře, spisovatele, novináře, cestovatele, humanisty. Bosna i Hercegovina, Bulharsko, Srbsko i Černá Hora — zkrátka události na Balkáně v letech 1875 až 1878, se silně odrazily nejen na stránkách denních listů a ilustrovaných časopisů, nýbrž také v literární tvorbě řady básníků a prozaiků českých, slovenských, polských, ruských, v literatuře novořecké, albánské a rumunské, stejně jako v literatuře německé, rakouské, maďarské, francouzské nebo anglické.

Je zcela přirozené, že balkánské události se setkaly s nebyvalým ohlasem také v ruské společnosti, v ruské a ukrajinské literatuře a tisku. Správedlivé požadavky bulharského lidu hájily stejně časopis *Ruskij mir*, vydávaný generálem Černjajevem, jako *Moskovskije vedomosti* nebo *Otečestvennije zapiski*. K diferenciaci mezi vztahem ruských revolučních demokratů, liberálů a konzervativců došlo až teprve koncem roku 1876.

Podobně jako český tisk, také ruské časopisy, především *Otečestvennije zapiski*, sehrály v Rusku bezprostředně po Dubnovém povstání nemalou úlohu tím, že přinášely mnoho faktografického materiálu. V souvislosti s Jirečkovými Dějinami národa bulharského uveďme, že právě v 9. svazku časopisu *Otečestvennije zapiski* za rok 1876 vyšla dosud málo známá nebo vůbec neznámá recenze Jirečkova díla. Recenze není sice podepsána, ale jejím autorem byl s největší pravděpodobností narodnický literární kritik a sociolog N. K. Michajlovskij, s jehož statěmi o bulharské a balkánské problematice se setkáváme na stránkách *Otečestvenných zápisků* v letech 1876–1878 ještě několikrát. Recenze čerpá množství údajů z Jirečkova spisu, aby tím ilustrovala odvěký zápas bulharského lidu a aby seznámila ruskou veřejnost s výsledky Bulharů v oblasti literatury a kultury.²⁴ Prostřednictvím hodnověrných údajů z Jirečkova díla chtěl Michajlovskij zdůraznit, že pokroková ruská veřejnost nemůže být lhostejná k osudu slovanského lidu na Balkáně, který má takové bohaté bojové a kulturní tradice a takové výsledky v rozvoji literatury. Jireček tak svým dílem podněcoval nejen českou, ale i ruskou veřejnost k tomu, aby pomohla Bulharům zbavit se osmanského panství. Na přelomu roku 1876–1877 Michajlovskij vystoupil v jiné stati proti těm ruským buržoazním časopisům, které „stavi

²³ Viz *Dokumenty za istorijata . . .*, str. 513.

²⁴ Georgi Germanov, *Aprilskoto västanie i ruskata literatura*. Plamak, čís. 1, 1976, 160–167.

východní otázku na půdu dělení mezi anglickými a ruskými obchodníky“.²⁵

Budiž mi dovoleno vrátit se ještě k otázce tzv. Jirečkovy apolitičnosti nebo Jirečkova konzervatismu, jak se dosud traduje v odborné a poulárně vědecké literatuře. Veškeré Jirečkovy úsilí, jak si stručně ukážeme dále, které vyústilo aktivním vztahem k Dubnovému povstání, taková tvrzení vyvrací jako málo podložená. Z jeho deníků ze 60. let víme, že si pečlivě zapisoval vše, co se týkalo jižních Slovanů. Jako třináctiletý dostal v prosinci 1867 od Felixe Kanitze bulharskou knihu Georgiho Savy Rakovského Několicí řeči o Asěnu I., kterou již tehdy podrobil analytické kritice. Rakovského srovnával s naším J. V. Fričem. Do deníku si poznamenal: „... Rakovski jest revolucionář...; on jest jeden z hlavních náčelníků... bulharského povstání.“ A v Epilogu k deníku z let 1866–1869 (kdy Jirečkovi bylo 12–15 let!) čteme, že si zapisoval vše, co se mu zdálo být nejdůležitější „v současných dějinách politických, tak i literatury české i slovan-ské“. 168 stran zápisků z let 1864–1866 se týká, jak poznamenává, „nejvíce současných politických dějin jmenovitě rakousko-pruské války“.²⁶ Je nesporné, že Jireček prožíval bouřlivá 60. a 70. léta 19. století, že se živě zajímal o společenské dění doma i o národně osvobozené hnutí na Balkáně, že pozorně sledoval vnitropolitický vývoj v jihovýchodní Evropě: „Na východě rozbíjí mezi Řeky a Turky. Snad přijde k nějakému velkému boji v Turecku; vařilo se tam něco již dosti dlouho“ – poznamenal si do deníku v souvislosti s krétským povstáním.

O recepci lidové slovesnosti jižních Slovanů v 19. století u nás se zasvěceně již psalo v několika zásadních studiích našich i bulharských odborníků.²⁷ Zájem o bulharské lidové písně zesílil u nás zvláště v 60. a 70. letech 19. století. Hodně se překládalo především ze sbírky Dimitra a Konstantina Miladinovových *Bálgarski národní pesni* (Záhřeb 1861), které právě lidová píseň přivedla na smrt v cařihradské temnici. Nemíním se zde pouštět do podrobného rozboru. Chci pouze připomenout, jakou politickou odezvu mělo pronásledování rodáků ze Strugy v tehdejší českém tisku. Ve fejetonu *Stihání národních písní bulharských*, který stoupenec radikálního směru a osmačtyřicátník Vincenc Vávra uveřejnil v časopise Hlas na jaře 1862, obviňuje za smrt Miladinovových evropskou diplomacii a uzavírá: „Přede mnou to již jiní nesčíslněkrátě pověděli, že je udržování spukřelého panství tureckého tou největší skvrnou v dějinách Evropy, že je to hanba všech národův křesťanských, satirou na vzdělanost naši, kterou se tak nešetrně vychloubáme“.²⁸

Vedle slavistů přispěli k popularizaci bulharské lidové poezie u nás významně také bulharští studenti, kteří v Čechách studovali. Mnozí z nich

²⁵ *Tamtéž*, str. 162.

²⁶ Viz. M. Angelová, *cit. d.*, str. 134.

²⁷ Viz zejména B. J o c o v, *Bratja Miladinovi v Cechija*. Godišnik na Sofijskija universitet, t. 17, 1934, kn. XXX, str. 2–81; Materiálové doplňky V. B e c h y ň o v á, *Bálgarskata literatura v Cechija prez vreme na Bálgarskolo vǎzraždane*. Izvestija na Narodnata biblioteka i Bibliotekata na Sofijskaja universitet, t. III (IX), 1963, str. 275 až 281; K. M á r a, *Gebaurovy „Ukázky z národního písemnictví bulharského“*. Acta Universitatis Carolinae, Philologica 2, 1960, Slavica Pragensia II, str. 111–127; I. D o r o v s k ý, *Makedonská lidová slovesnost v Cechách*. SPFFBU D 17–18 (1971), 93–118.

²⁸ Hlas I, 1962, čís. 64, str. 70.

byli v 60. letech členy tajného česko-bulharského spolku Pobratim. Zájem se soustřeďoval na písně historické a epické. Hajducké písně byly u nás přijímány jako vysoce aktuální, neboť seznamovaly s „hrdinným duchem bulharského lidu“.²⁹

V 70. letech se překlady z bulharské lidové poezie dostaly na kvalitativně i kvantitativně vyšší úroveň díky básníkovi Josefu Holečkovi. Ve svém autobiografickém románu nám Holeček zanechal mnoho vzpomínek na své bulharské informátory o balkánských událostech v Táboře, na to, jak s nimi čítal „národní písně, jež mu dokořán otevřely bránu do květnice netušené krásy. Ona jej tak uchvátila, jako dotud žádné poetické dílo...“. Básník vzpomíná, jak byl přímo okouzlen lidovou písní *Sedm junáků a Arab* ze sbírky bratří Miladinovových, kterou přednášel v Umělecké besedě a jež „unesla všechno posluchačstvo“.³⁰ Holeček pak svým rozsáhlým výběrem představil českému čtenáři krásu balkánských junáckých písní a velikost hrdinských činů jejich nositelů, statečnost jejich hrdinů a hrdinek. V junáckých písních byl „v hyperbole obsažen zápas jedinice, nadaného neobyčejnou silou fyzickou nebo mravní, proti hlavnímu nepříteli a tento zápas se v době vrcholícího osvobozeneckého hnutí stal symbolem osudu národa, který bojoval nejprve o své zachování a pak o svá práva“.³¹ Poznamenejme, že Holečkovy překlady junáckých i milostných lidových písní vyšly v pohnuté době let 1874 a 1875, kdy revoluční a osvobozenecké hnutí dostávalo stále více organizovaný charakter a kdy také u nás se očekávalo povstání lidu jižních Slovanů proti turecké nadvládě.³²

Od Holečkových překladů junáckých písní vede cesta k Jirečkovým zasvěceným výkladům o hajducích, u nichž bych se rád zastavil, abych ukázal na jeden z dalších faktorů Jirečkova pozitivního vztahu k bulharskému národně osvobozeneckému zápasu v 70. letech. Hajductví nebo kleftství se zrodilo na Balkáně jako jedna z forem zpočátku neorganizovaného, živelného protestu porobeného lidu balkánských zemí proti osmanskému panství. Odpor lidu rostl s tím, jak sílil hospodářský a politický útlak tureckého feudálního systému. Ač hajduci neusilovali z počátku o změnu společenského systému, lid stále více věřil v hajductví jako v sílu, která svrhne turecké jařmo. Postupně se však hajductví stalo politickým hnutím, které si kladlo za cíl svržení turecké nadvlády. Toto politické hnutí se koncem první poloviny 19. století stává stále masovější a v 60. letech se vypracovávají jeho organizační základy. Konstantin Jireček velmi přehledně pojednal o této formě odporu ve čtyřech kapitolách svých *Dějín*, v nichž mj. píše: „Za všech dob turecké nadvlády byla jedna třída lidí, kteří nátlaku tureckému nejen nepodléhali, ale i brannou rukou jemu vzdorovali... Boje o dobrodružství jejich, v tisícerých písních oslavované, do sebe

²⁹ V. Bechyňová, *Lidová píseň jako symbol osudu národa (Bulharská lidová píseň v 60. a 70. letech 19. století v Čechách)*, in: *Česko-bulharské přátelství v literatuře 19. století*. Sotie 1975, str. 47.

³⁰ J. Holeček, *Pero. Román paměti. Díl II*. Praha 1922, str. 430–438.

³¹ V. Bechyňová, *Lidová píseň jako symbol národa...*, str. 52.

³² V antologii *Kytice z národních písní slovanských*, Praha 1874, kterou vydal literární a řečnický spolek Slavie, jehož předsedou byl K. Jireček, byly díky Josefu Holečkovi nejpočetněji zastoupeny bulharské junácké písně.

mají ráz rytířský. Nebylať loupež cílem jejich, ale pomsta na utiskovatelích, kterouž za ztýrané souvěrce vykonati povždy byli hotovi.³³

V druhé polovině 19. století se proslavili hajduci Panajot Chitov, Filip Totju, Bojčo vojvoda, Djado Željo, Christo Makedonski, Chadži Dimitr, Stefan Karadža, Iljo vojvoda Malešovski a mnoho dalších. O řadě z nich, stejně jako o událostech a činech spjatých s jejich jmény, zachovaly se zprávy v memoárech a vyprávěních současníků a očitých svědků. Zvláště cenné jsou vzpomínky Panajota Chitova, Filipa Totju, Zachariho Stojanova, Stojana Zaimova a jiných. Panajot Chitov v knize *Moje putování po Staré planině a životopis některých bulharských starých a nových vojvodů*, která vyšla v redakci Ljubena Karavelova v Bukurešti 1872, podal svědectví o celé řadě hajduků a vojvodů. Jeho paměti jsou podle Jirečka „originálním spisem“, který „obsahuje popis vlastních i cizích dobrodružství a čtou se jako román“.³⁴ Pro její obsah ji Jireček dokonce označil za „nejoriginálnější knihu celé novobulharské literatury“.

Sáhl-li proto Konstantin Jireček po Chitovově knize v době rozhodující fáze národně osvobozenického zápasu jižních Slovanů, nebylo to vůbec náhodné. V ní totiž nacházel nejlepší osvětlení a důkazy pro období, které bezprostředně předcházelo bosensko-hercegovskému a bulharským povstáním. „Život ráje turecké, která právě v těchto dnech oči celého světa na sebe obrací, nabude tím některého vysvětlení“ — říká Jireček v přehledu Chitovovy knihy, který podal v Osvětě čís. 10, 1875.³⁵ Od svých bulharských přátel, z nichž mnozí se podíleli na organizaci osvobozenického hnutí, byl Jireček informován, že „v Bulharsku strojí se revoluce“. K popularizaci tohoto hnutí mu posloužily právě Chitovovy paměti (jehož podobiznu uveřejnil básník Vítězslav Hálek v Květech již roku 1870),³⁶ z nichž v lednu a únoru 1876 otiskl ve Světozoru podstatnou část.³⁷

Konstantin Jireček podrobně seznámil českou veřejnost se životem a činností Panajota Chitova proto, že se Chitov postavil do čela hajduckého hnutí již počátkem 60. let, tedy v době, kdy G. S. Rakovski sestavoval v Bělehradě bulharskou legii a kdy usiloval o to, aby „hajduky zorganizoval k účelům revolučním“. Jireček spojoval činnost hajduků s očekávaným všeobecným povstáním. Chitov imponoval Jirečkovi zřejmě také proto, že věřil především ve vlastní síly, ve vnitřní, domácí síly a že se nespolehal příliš na pomoc z venku.

Uvedená Jirečkova na výsost politická popularizační práce, stejně jako četná přednášky o bulharských literárních osobnostech, o bulharském národním obrození apod., tvoří jakýsi prolog k jeho dosti rozsáhlé „dopisovatelské“ činnosti v době starozagorského a Dubnového povstání, o níž zasvěceně pojednala před léty již Růžena Havránková³⁸ a nedávno také

³³ K. J. Jireček, *Dějiny národa bulharského*. Praha 1876, str. 426.

³⁴ *Tamtéž*, str. 518.

³⁵ K. J. Jireček, *Na Balkáně*. Osvěta, čís. 10, 1875, str. 723.

³⁶ *Květy*, čís. 16, 1870.

³⁷ K. Jireček, *Z paměti bulharského junáka*. Světozor, Praha 1876, čís. 1, str. 3, 6; čís. 2, str. 19–20; čís. 3, str. 37–38; čís. 4, str. 51, 54; čís. 5, str. 70–71; čís. 7, str. 103–104 atd.

³⁸ R. Havránková, *Česká veřejnost na pomoc protitureckým povstáním jižních Slovanů v letech 1875–1877*. Slovanské historické studie VI, Praha 1966, str. 5–53.

stručněji Čestmír Amort.³⁹ Veškerá Jirečkova vědecká, popularizační, přednášková i novinářská činnost, zejména v letech 1875–1876, k níž hodně čerpal informace od svých bulharských přátel, barvitě dokresluje vědecký, politický i lidský profil člověka, který je právem považován za jednoho ze zakladatelů poměrně mladé vědní disciplíny – balkanistiky.

³⁹ Č. Amort, *Konstantin Jireček a Bulhaři*. Slovánský přehled 61, 1975, čís. 1, str. 35–39.

